

К49

3270-р

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

КЛИМКОВА Ірина Ігорівна

УДК 328:008.32

**КУЛЬТУРА ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: СВІТОВИЙ
ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ**

23.00.03 – політична культура та ідеологія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

НБ НПУ

100098047

Київ – 2011

8057

НБ НПУ ім. М.П.Драгоманова

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник:

доктор політичних наук
Зеленько Галина Іванівна,
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса НАН України,
провідний науковий співробітник відділу теоретичних і прикладних проблем політології.

Офіційні опоненти:

доктор політичних наук, професор
Ганжуров Юрій Семенович,
Видавництво Верховної Ради України,
директор;

кандидат політичних наук
Звіркowska Вікторія Анатоліївна,
Черкаський Інститут банківської справи
Університету банківської справи
Національного Банку України,
заступник директора з навчально-виховної роботи, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін

Захист відбудеться 24 червня 2011 року о 14 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.12 Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано 23 травня 2011 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

М.А. Остапенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження обумовлюється нагальними завданнями оптимізації функціонування органів державної влади в Україні і, зокрема, парламенту як вищого представницького і єдиного законодавчого органу влади.

Проголосивши державну незалежність у 1991 р., Україна повернулася до повноцінного парламенту як органу, який працює на постійній професійній основі і виконує покладені на нього функції. Зважаючи на те, що Україна – транзитна держава, яка переходить від авторитаризму до демократії, перед парламентом постало завдання заповнення т.з. «правового вакууму» – створення нової нормативно-правової бази, якою б регулювалися процеси у різних сферах життя суспільства, оскільки, проголосивши наміри розбудови демократичного політичного режиму, Україна відмовилася від багатьох нормативно-правових актів, прийнятих за часів її перебування у складі СРСР, що не відповідали новим політичним та економічним реаліям життя. Тому від ефективності діяльності парламенту, насамперед як єдиного законодавчого органу держави, залежало переведення нових суспільно-політичних та економічних процесів у правове поле. Слід зазначити, що, з формальної точки зору (кількість прийнятих нормативно-правових актів), парламент працює відносно ефективно, проте процедура прийняття цих актів виглядає сумнівною. Йдеться про розбіжності між формально зареєстрованою кількістю депутатів на пленарних засіданнях та їх фактичною наявністю в залі засідань, процедуру прийняття політичних рішень у парламенті тощо. Подібна практика ставить під сумнів легітимність нормативно-правових актів, прийнятих парламентом, що автоматично спричиняє низький рівень довіри громадян до парламенту як вищого представницького і єдиного законодавчого органу держави і девальвує саму ідею демократії.

Попри наявність законів, які регулюють роботу парламенту, проблема політичної поведінки депутатів на засіданнях парламенту й надалі гостро стоїть перед Україною і є проблемою насамперед особистої культури парламентарів, і її вирішення лежить в площині підвищення культури парламентської діяльності загалом, що й спонукало дисертанта до подібної постановки проблеми.

У світовій політичній науці проблема культури парламентської діяльності досліджується в контексті політичної культури, політичної діяльності, парламентської діяльності конкретної країни. Важливий внесок у теоретико-методологічну розробку цих понять зробили відомі західні політологи: Г.Алмонд, З.Бжезинський, С.Верба, С.Гантінгтон, Р.Даль, Р.Дарендорф, Д.Істон, Д.Канавах, Г.Кіссінджер, Г.Лейпхарт, Л.Пай, Т.Парсонс, Ф.Фукузума.

Вітчизняні дослідження з зазначеної теми дисертації умовно можна розділити, на думку автора, на три групи. Представники першої групи (ця група

найчисельніша) розглядають теоретичні та прикладні аспекти функціонування парламенту в межах процесів інституціоналізації демократії, функціонування органів державної влади і формування політичної культури. Серед них роботи О.Бабкіної, Ю.Бадзьо, Т.Батенка, В.Бебика, В.Беха, І.Варзара, О.Гараня, М.Головатого, В.Горбатенка, О.Гриніва, І.Жданова, В.Журавського, О.Зайчука, Г.Зеленько, М.Кармазіної, І.Когута, І.Кресіної, А.Колодій, Л.Луць, М.Михальченка, Р.Павленка, І.Побочого, Ф.Гудича, С.Рябова, В.Северинюка, С.Телешуна, В.Тертички, Ю.Шайгородського, В.Шаповала, М.Шаповаленко та ін.

Представники другої групи досліджують питання культури парламентської діяльності в контексті процесів формування політичної культури громадян України. Серед них слід вказати роботи М.Дмитренка, М.Конончук, Я.Курган, В.Мельника, Г.Нечипоренка, О.Проскуріна, Т.Ткаченко та ін.

Представники третьої групи досліджують безпосередньо проблеми становлення парламентаризму, процеси прийняття політичних рішень у парламенті, функціонування парламентської опозиції. Серед них – Ю.Ганжуров, А.Георгіца, В.Звіркowska, О.Кукуруз, М.Тєменко, П.Шляхтун та ін.

Аналіз праць вказаних дослідників дає підстави для висновку, що загалом вітчизняна політична наука напрацювала достатньо потужний пласт досліджень, присвячених питанням інституціоналізації демократії та різних аспектів цього процесу в Україні. Водночас, як свідчить вітчизняна політична практика, велика кількість проблем функціонування вищих органів державної влади і, зокрема, парламенту, залишаються невирішеними. Підтвердженням цьому є численні політичні кризи періоду 2006 – 2010 рр., основними фігурантами яких були Президент України, уряди України і Верховна Рада України, численні парламентські кризи, які розв'язувалися за допомогою «неправових практик». Вирішення цих проблем, на переконання дисертанта, лежить не лише у нормативно-правовій, а й у соціокультурній площині – сфері політичної культури суспільства загалом та культури парламентської діяльності зокрема. Проте у вітчизняній політичній науці відсутні наукові праці, у яких комплексно досліджувалися б проблеми культури парламентської діяльності, що є ще одним аргументом на користь представленого дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконувалась у рамках науково-дослідної теми кафедри політичних наук Інституту політології та права Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова «Проблеми політичної модернізації і трансформації: світовий досвід та українські реалії», що входить до Тематичного плану науково-дослідних робіт НПУ імені М.П. Драгоманова, науковий напрям «Дослідження проблем гуманітарних наук», затверджений Вченою радою НПУ імені М.П. Драгоманова (протокол № 7 від 31 січня 2008 року). Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Національного

педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 13 від 19 червня 2008 року).

Метою даного дисертаційного дослідження є розкриття сутності та аналіз особливостей культури парламентської діяльності в Україні.

Для досягнення поставленої мети в дисертації визначені такі завдання:

- проаналізувати основні теоретичні підходи до визначення феномену культури парламентської діяльності;
- визначити і розкрити сутність, структуру та типи культури парламентської діяльності; окреслити співвідношення понять «культура парламентської діяльності», «парламентська культура», «політична діяльність», «парламентська діяльність»;
- дослідити особливості моделей культури парламентської діяльності у країнах сталої демократії;
- обґрунтувати переваги консенсусної моделі культури парламентської діяльності та умови її формування;
- проаналізувати антиномії процесу формування культури парламентської діяльності в Україні;
- наукову оцінку культури парламентської діяльності в Україні;
- сформулювати практичні рекомендації щодо вдосконалення типу культури парламентської діяльності в Україні.

Об'єктом дослідження є культура парламентської діяльності як складова політичної культури суспільства.

Предметом дослідження є особливості формування, структура і типи культури парламентської діяльності в Україні в умовах динаміки політичних систем.

Теоретико-методологічну основу дисертаційного дослідження складає комплекс філософських, загальнонаукових та емпіричних методів. Методи аналізу та синтезу дали можливість виокремити з поняття «політична культура» поняття «культура парламентської діяльності» та «моделі культури парламентської діяльності».

В дисертаційній роботі також були використані методи, які у поєднанні дали змогу прослідкувати генезис теоретичних концепцій феномену «культура парламентської діяльності» (історичний метод); метод порівняльного політологічного аналізу дав можливість сформулювати характерні риси моделей культури парламентської діяльності, які набули втілення у країнах сталої демократії; на основі використання ціннісного або аксіологічного методу було виокремлено найбільш ефективну, на думку автора, модель культури парламентської діяльності для транзитних країн (консенсусна модель культури парламентської діяльності), проаналізувати перспективи її розвитку в Україні; системний метод дозволив проаналізувати

процеси формування культури парламентської діяльності в Україні в контексті процесів інституціоналізації демократії та розвитку політичної культури громадян України загалом.

Емпіричну базу дослідження становить широкий масив наукових праць як міждисциплінарного, так і суто політологічного характеру, в яких розглядаються окремі аспекти політичної культури, політичної діяльності та культури парламентської діяльності; нормативно-правові акти, якими регулюється функціонування Верховної Ради України; дані соціологічних досліджень та статистичні дані, які відображають інтеріоризацію змін у суспільній свідомості щодо окреслених проблем.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні цілісним, комплексним дослідженням культури парламентської діяльності, її природи, сутності, змісту, форм та ролі у становленні, формуванні та розвитку політичної системи України.

Вперше:

– представлено визначення поняття «культура парламентської діяльності», яка є детермінантою і необхідною умовою породження, існування, пристосування, збереження, саморегуляції та розвитку політичної системи; це інтегративний, функціональний процес парламентської діяльності, в якому поєднуються загальні питання співвідношення понять «культура», «політична культура» і «парламентська діяльність»;

– сформульовано концепцію основних компонентів культури парламентської діяльності, яка полягає у взаємовпливі двох елементів: 1) організаційної (внутрішньої) культури самого парламенту як державної установи; 2) громадянської культури (зовнішньої) стосовно самого парламенту, тобто культури середовища, у якій представницький орган існує;

– доведено, що основні елементи культури парламентської діяльності залежать від сформованих традицій суспільства, його цінностей, усієї історичної спадщини; у той час як організаційна культура – це все те, що перетворює простий набір елементів – працівників, керівників, фінансові й виборчі ресурси – у цілісну систему.

Дістало подальшого розвитку:

– дослідження типів культури парламентської діяльності, характерних для демократичних держав, на основі аналізу демократичного представництва інтересів: народно-делегатського і народно-депутатського варіантів демократії; представництво інтересів (основа – депутатство), притаманна англо-американській моделі культури парламентської діяльності, і народовладдя (основа – делегатство), властива континентально-європейській моделі культури парламентської діяльності;

– гіпотеза про те, що консенсусна модель культури парламентської діяльності є найбільш ефективною для транзитних країн з точки зору як політичної доцільності, так і потреб суспільства, оскільки зменшує рівень конфліктогенного потенціалу суспільства шляхом укладання внутрішньо-парламентських політичних пактів, які не вирізняються особливою життєздатністю, але дозволяють досягати політичних домовленостей і приймати необхідні нормативно-правові акти, що загалом підвищує ефективність діяльності парламенту;

– проаналізовано характерні риси культури парламентської діяльності в Україні; встановлено, що вона є амбівалентною, суперечливою і за усіма критеріями не належить до моделей культури парламентської діяльності, які характерні для сталих демократій; причини криються не лише у загальних проблемах перехідного суспільства з важкою спадщиною тоталітарного минулого (політична неструктурованість, відсутність досвіду консенсусного дискурсу, низький рівень політичної активності громадян тощо), а й у відсутності ефективних політико-правових механізмів контролю громадян за діями парламентарів, що є наслідком запровадження пропорційної виборчої системи з одномандатним загальнонаціональним виборчим округом, закритими виборчими списками, відсутністю преференційного голосування; відмовою від парламентського принципу формування уряду, а також свідомим уникненням більшості політичних сил і лідерів консенсусних принципів з огляду на міркування політичної кон'юнктури;

– на підставі аналізу світових моделей культури парламентської діяльності та особливостей її формування в Україні запропоновано ймовірні варіанти усунення антиномій культури парламентської діяльності в Україні, які полягають в такому: вдосконалення політико-правових механізмів контролю громадян за діяльністю народних депутатів (через реформу виборчого законодавства, повернення до парламентського принципу формування уряду); запровадження консенсусної моделі культури парламентської діяльності; формування загальнонаціональної консенсусної ідеології.

Теоретико-практичне значення дослідження. Теоретичне значення полягає в тому, що основні положення і висновки дисертаційної роботи є внеском до розробки загальнотеоретичного аналізу сутності поняття «культура парламентської діяльності». Положення дисертаційного дослідження розширюють і поглиблюють наукові знання про становлення моделей культури парламентської діяльності в країнах молодій демократії та Україні зокрема.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані при аналізі суспільно-політичної ситуації в Україні, з'ясуванні перспектив подальшого розвитку суспільства, аналітично-

прогностичному моделюванні, а також при викладанні курсів з політології, політичної конфліктології, політичного маркетингу, теорії парламентаризму.

Апробація результатів дослідження. Теоретичні і практичні положення, які містяться в дисертаційному дослідженні, доповідались та обговорювались на засіданнях кафедри політичних наук Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, висвітлювались у виступах на таких наукових заходах: Міжнародна науково-теоретична конференція «Трансформація політичних систем на постсоціалістичному просторі» (м. Київ, 2006); Міжнародна наукова конференція «Komunikacja jako metoda sterowania społecznego» (м. Лодзь, Республіка Польща, 2006); Третій конгрес політологів України «Політична система України: моделі влади» (м. Київ, 2010).

Публікації. Основні положення і результати дисертаційного дослідження відображено автором у 5 наукових статтях, визначених ВАК України як фахові з політичних наук.

Структура і обсяг роботи. Обрана послідовність подання матеріалу зумовлена внутрішньою логікою концепції дисертації. Робота складається з вступу, трьох розділів (які поділяються на підрозділи), висновків та списку використаних літературних джерел. Загальний обсяг дисертації – 195 сторінок, основна частина – 172 сторінки. Список використаних джерел містить 273 позиції.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано об'єкт і предмет дослідження, мету і конкретні завдання, розв'язання яких дало можливість досягти поставленої мети, методи дослідження, представлено наукову новизну, теоретичне і практичне значення дослідження та апробацію отриманих результатів.

У **розділі 1 – «Наукові підходи до визначення сутності феномену «культура парламентської діяльності»»** – проаналізовано теоретичні концепції, які пояснюють сутність, зміст і структуру поняття «культура політичної діяльності», внутрішні детермінанти, під впливом яких вона формується, і конкретні види культури парламентської діяльності.

Підрозділ 1.1. – «Теоретичні витoki поняття «культура політичної діяльності» – присвячено аналізу теоретико-методологічних концепцій, які пояснюють появу і сутність феномену «культура парламентської діяльності». Аналіз праць, присвячених політичній культурі, представлених іменами Платона, Аристотеля, Н.Макиавеллі, Ш.Монтеск'є, А.де Токвіля, К.Маркса, М.Вебера, М.Бердяєва, К.Мангейма, Г.Алмонда, С.Верби, Л.Пая, Д.Каванаха, У.Розенбаума, Д.Елазара, К.фон Бойме та ін., дає підстави для висновку, що

феномен «культура політичної діяльності» є складовою політичної культури. У роботі вказано, що формування теорії політичної культури відбувалося у три етапи: перший («об'єктивний») – розвивався в рамках структурного функціоналізму (Т.Парсонс, Д.Істон), коли цінності розглядалися як найвищі принципи, на основі яких забезпечується згода в суспільстві і у малих групах; представники другого («психологічного») етапу (Г.Алмонд і С.Верба) політичну культуру трактують як систему політичних орієнтацій і переконань, які притаманні тій чи іншій особистості, тобто існують в індивідуальній свідомості; третій етап пов'язується з кін. 80-х – поч. 90-х років ХХ ст. і відображає системне вивчення феномену політичної культури.

Рівень політичної культури громадян відображається безпосередньо у роботі вищого представницького органу державної влади – парламенту, який є колегіальним органом і у ньому представлені носії різних політичних ідеологій. Тому гіпотетично парламент приречений на політичну боротьбу. Щоб протистояння не виходило за цивілізовані рамки, існують загальновизнані правила політичної поведінки, сформульовані у вигляді конституційних норм та норм т.з. «супроводжувальних законів», що регулюють статус народного депутата: професійних кодексів парламентаріїв, які визначають правила депутатської етики, загальні норми та принципи моралі, визнані як еталон взаємин між людьми в даній культурній системі. Все вищезначене й формує основи парламентської діяльності. Своєю чергою сукупність правових норм і кодексів парламентської діяльності, з одного боку, ціннісних орієнтирів і стереотипів поведінки, взятих за культурну модель соціуму, з іншого – становить зміст поняття «культура парламентської діяльності».

Підрозділ 1.2. – «Зміст і структура культури парламентської діяльності» – присвячений виокремленню основних компонентів, які становлять зміст культури парламентської діяльності, та основним структурним компонентам, які лежать в основі культури парламентської діяльності. У цьому контексті виділяється парламентська діяльність – правова форма соціальної діяльності, інструмент соціального управління, зміст правових і політичних відносин, системоутворюючий фактор політичної системи, спосіб втілення правових норм у життя суспільства.

Спираючись на наведені у попередньому підрозділі теоретичні підходи до окресленої проблеми, автор пропонує такий категоріальний ряд для дослідження культури парламентської діяльності: політична культура, парламентська культура, політична діяльність, політична поведінка, парламентська діяльність і, зрештою, – культура парламентської діяльності.

Для більшої конкретизації поняття «культура парламентської діяльності» автор аналізує поняття «професійна політична діяльність» та «політичне функціонування». Професійна політична діяльність – це робота членів уряду,

депутатів парламенту, керівництва партій, рухів, політичних інституцій, політологів, апаратників тощо. Політичне функціонування – це забезпечення участі політичних інституцій (державних установ, політичних партій, громадських організацій) в управлінні суспільними справами.

У політичній діяльності виділяються два основні напрями: вироблення політики і втілення її в життя, тобто її реалізація, що має відповідну мотивацію – «політичний інтерес». Щодо діяльності парламентарів, то саме демократичне, конституційне функціонування парламенту може сприяти узгодженню інтересів суспільства.

Відтак, автор виділяє структуру професійної депутатської діяльності: гностична, проєктувальна, організаційна і комунікативна.

Ефективність парламентської діяльності – властивість політичних дій, рішень, що відображає міру того, наскільки ці дії і рішення приводять до бажаних наслідків; це результативність здійснення функцій і виконання свого призначення парламентом у політичній системі і суспільстві і залежить від політичного професіоналізму депутатів, що є ще однією складовою культури парламентської діяльності.

Загалом культура парламентської діяльності формується під впливом ряду чинників, серед яких – політичні традиції, політичні цінності, політичні норми, політична етика, політичний досвід.

Отже, структурно культура парламентської діяльності включає в себе велику кількість компонентів, які стосуються духовної сфери життя суспільства, що дає підстави для висновку, що цей феномен є досить інерційним і тяжко піддається коригуванню.

У *підрозділі 1.3. – «Стилі парламентської діяльності»* – виокремлено параметри типології стилів парламентської діяльності та їх основні різновиди.

У якості параметрів типології стилів парламентської діяльності автор виділяє: 1) підхід офіційних владних структур до вирішення проблем, які характеризуються настановами передбачення й активності (реактивні настанови); 2) відносини між різними учасниками політичного процесу (урядом і парламентом; парламентською більшістю та опозицією, парламентарями і виборцями), де найважливішу роль відіграє прагнення до узгодження інтересів і досягнення консенсусу. Залежно від цих критеріїв виділяють: консенсусний; демократичний; авторитарний (конфронтаційний); змішаний (авторитарно-демократичний) стилі.

Консенсусний (колегіальний) стиль характеризується максимальним прагненням членів парламенту до узгодження інтересів і вироблення зон порозуміння; такий стиль дає змогу різним політичним силам парламенту і суб'єктам політики досягти згоди та взаємного порозуміння і взаємодії, а також досягнути прийняття рішень на основі узгодження різних політичних і

практичних позицій, ідей і навіть типів політичної культури різних прошарків суспільства; регулювати політичні відносини за допомогою правових, соціальних і психологічних чинників, які проявляються у вигляді продукування відповідних правових актів, проведенні переговорних процесів, зміцненні єдності суспільства.

Демократичному стилю притаманне гарантування волевиявлення усіх громадян через парламентські партії і фракції, а також гарантії врахування інтересів меншин (національних, конфесійних та ін.) у прийнятті законодавчих рішень, що сприяє розвитку національних відносин на основі толерантності та взаємоповаги; терпимість, толерантність щодо опонентів (парламентської опозиції); міцний зворотний зв'язок депутатів парламенту з громадянами завдяки відкритості та незалежності ЗМІ; забезпечення дотриманості законності та правопорядку, демократичних норм і процедур, що регулюють життя суспільства.

Авторитарний (конфронтаційний) стиль характеризується ознаками впливу особистої влади на рішення парламенту, нав'язуванням інтересів певної групи або певного лідера всьому суспільству; відсутністю демократичних норм і процедур в роботі парламенту; спосіб прийняття рішень – непрозорий, без урахування думок опозиції, професійних комітетів, без поваги до верховенства права, використання силових акцій в роботі парламенту і суспільстві в цілому.

Змішаний (авторитарно-демократичний) стиль притаманний суспільствам, що переходять від авторитаризму до демократії; в ньому можуть проявлятися риси як демократичного, консенсусного стилю, так і авторитарного; в такому випадку демократичні атрибути мають формальніший характер (наявність політичних партій, виборів до парламенту, різних ЗМІ), в той час як методи прийняття рішень лишаються непрозорими і авторитарними.

Проте представлені стилі парламентської діяльності є радше теоретичними моделями і у чистому вигляді майже не зустрічаються, оскільки детермінуються типом політичного режиму і, відповідно, типом політичної культури, яка притаманна кожному політичному режиму.

Так, ліберально-демократична модель політичної культури ґрунтується на політичній ідеології, яка базується на світорозумінні, при якому вільний індивід визнається основним носієм соціальної дії, а в громадянському суспільстві й державі панує ідея плюралізму. У ліберально-демократичній політичній культурі виявлення волі здійснюється через численні центри влади, що створюють протизваги тотальній владі держави. В умовах ліберально-демократичної системи суспільство домінує над державними інститутами, а політична культура такого суспільства припускає розвинену політичну демократію, при якій активне населення приймає ідеї конституціоналізму, індивідуалізму, свободи віросповідання, свободи слова й друку.

Тоталітарно-авторитарна модель політичної культури ґрунтується на політичному насильстві й терорі, які проявляються не тільки у фізичному, але й в інтелектуальному та духовному вимірі, що особливо проявляється у пропагандистській діяльності. Надмірна опіка держави над своїми підданими породжує конформізм, завдає шкоди самостійності людей, їх моральному стану, породжує соціальну апатію й почуття відчуження.

Розділ 2 – «Культура парламентської діяльності в умовах динаміки політичних систем» – присвячений аналізу характерних рис моделей культури парламентської діяльності, які сформувалися історично у т.з. «країнах сталої демократії». Спільною ознакою зазначених моделей є той факт, що у їх основі лежить політичний консенсус, умови формування якого є предметом вивчення у цьому розділі.

У підрозділі 2.1. – *«Моделі культури парламентської діяльності в країнах сталої демократії»* – обґрунтовано взаємозв'язок типу політичної культури загалом і культури парламентської діяльності на основі досліджень, проведених Г.Алмондом і охарактеризовано їх риси та конкретні прояви на прикладі окремих країн.

Англо-американська модель культури парламентської діяльності характеризується процесом відбору політичних лідерів і здійсненням контролю над ними шляхом загального голосування. Особливість цієї моделі у тому, що участь громадян обмежується формуванням владних інститутів, можливістю вибору між двома групами, що становлять політичну еліту; на процеси прийняття політичних рішень вони практично не впливають. Такій системі притаманні плюралізм і циркуляція політичних еліт, здійснювана в конкуренції двох найвпливовіших партій. Даний тип культури парламентської діяльності ґрунтується, крім історичної практики, й на значному політико-правовому фундаменті.

Континентально-європейська модель культури парламентської діяльності припускає розвиток особистості, удосконалення її волі й інтересів до рівня усвідомлення й формування загального добробуту всіх громадян. Для цієї моделі характерний міцний зв'язок між індивідом та інститутом, що представляє його волю, інтереси. При такій системі демократичний принцип гарантується тим, що чиновники перебувають у постійній залежності від волі виборців і можуть бути у будь-який час відкликані й замінені. Системі європейського політичного представництва й відповідному типу культури парламентської діяльності притаманний імперативний характер депутатського мандата, завдяки чому й реалізується народовладдя.

Отже, західна демократична модель культури парламентської діяльності полягає в організації рівноваги між інтересами вузької групи активних

учасників політики й великої групи громадян, які не беруть активної участі у державній політиці.

Аналіз конкретних прикладів демократичної моделі культури парламентської діяльності дав можливість зробити висновок, що з існуючих нині держав найдавніші традиції демократичного комунікативного узгодження в парламенті мають Велика Британія, Нідерланди, країни Північної Європи та США.

У підрозділі 2.2. – «Роль політичного консенсусу у процесі формування дієздатної моделі культури парламентської діяльності», обґрунтоуючи роль політичного консенсусу, автор стверджує, що передумовою формування політичного консенсусу була поява парламентаризму. І хоча у парламентах, побудованих на функціональній взаємообумовленості складових, виникають часті конфлікти, вони разом з тим посилюють інтеграцію, оскільки заважають виникненню дійсно руйнівних протистоянь. Тобто гострі і тривалі конфлікти стимулюють утворення коаліцій в парламенті, до яких входять не лише партій-учасники зіткнення, але й «нейтральні», які не мають до нього прямого відношення, забезпечуючи цим основу для інтеграції раніше не пов'язаних між собою груп.

Серед інших джерел формування парламентського консенсусу (на підставі аналізу концепції М.Амстутца) виділено чотири головних: етичні та моральні цінності; вроджена здатність людей до раціонального мислення; культура, громадські порядки та звичаї. Розглянувши умови формування консенсусної моделі культури парламентської діяльності, зроблено висновок про те, що ця модель створюється лише тоді, коли присутній високий рівень згоди з приводу емпіричних переконань та ціннісних уподобань і коли більшість членів суспільства позитивно ставляться до його політичних та управлінських інститутів.

В умовах поляризованої моделі культури парламентської діяльності істотна частина членів суспільства розділена за сприйняттям політичних норм, ідеалами, переконаннями. У цьому випадку люди не можуть домовитися про методи і правила врегулювання конфліктів. Тому ще однією важливою характеристикою консенсусної культури є центристська політична орієнтація більшості громадян, а поляризованої навпаки – переважання крайніх, «флангових» поглядів. Зокрема (за підрахунками Г. Алмонда) консенсусної політичної культури центристських позицій дотримується приблизно 55% громадян, а радикальних – лише близько 10%; поляризованої – 25% і 45% відповідно.

На підставі аналізу праць А.Лейшкарта було сформульовано універсальні принципи консенсусного врядування, які полягають у тому, що: 1) виконавчі органи влади повинні формуватися найвпливовішими політичними партіями шляхом створення широких коаліцій; 2) органи

законодавчої та виконавчої влади досить незалежні і перебувають у відносній рівновазі. Автономність та збалансованість гілок влади забезпечує можливість реального консенсусу між ними; 3) двопалатний парламент і представництво меншин. При цьому важливо, щоб обидві палати мали однакову владу, але обиралися на різних основі; 4) багатопартійна система. Консенсусна модель демократії передбачає існування великої кількості політичних партій, які часто не користуються масовою підтримкою громадян; 5) основою багатопартійності консенсусної демократії є плюральна структура суспільства. Кожна з партій, як правило, є виразником інтересів певної соціальної групи; 6) виборча система ґрунтується на пропорційному представництві; 7) територіальний та нетериторіальний федералізм і децентралізація влади. Особливо підкреслюється можливість і необхідність нетериторіального федералізму, коли автономія надається групам не локалізованим географічно; 8) наявність писаної конституції і права вето для меншин. Організовані меншини, представлені у парламенті, можуть накладати вето на будь-які поправки до конституції, а також на закони, які стосуються їх безпосередньо.

Огляд наукових підходів до умов створення консенсусу демократичного розвитку дозволяє зробити висновок, що останнім часом у царині політики утвердилося бачення консенсусу не тільки як фактичної наявності згоди, а передусім як динамічного процесу, як методу прийняття колегіальних рішень на основі вільного порозуміння. В демократичних державах принцип консенсусу передбачає погодження, по-перше, кінцевих цілей розвитку (свобода, рівність, добробут тощо); по-друге, т.зв. «правил гри» (процедур волевиявлення та врядування); і, по-третє, конкретного уряду й політичного курсу.

У розділі 3 – «Особливості культури парламентської діяльності в Україні» – проаналізовано передумови, фактори, проблеми та тенденції становлення культури парламентської діяльності, характерної для нашої держави. Визначено найбільш суперечливі питання цього процесу і запропоновано шляхи оптимізації культури парламентської діяльності.

У підрозділі 3.1. – «Проблеми і тенденції становлення культури парламентської діяльності в Україні в контексті посткомуністичного транзиту» – наголошується, що Україна має характерні для більшості пострадянських республік проблеми становлення культури парламентської діяльності, тому специфіка інверсійного руху до сучасних форм суспільної самоорганізації полягає в наступному.

Демократія може мати багато форм практичного втілення, що передбачає, з одного боку, толерантність по відношенню до нових форм демократії, а з другого – стимулює оновлення цінностей європейського лібералізму.

Процес демократизації є своєрідним засобом існування сучасних суспільств, їхньою реакцією на зовнішні та внутрішні зміни, що відбуваються у політичному житті. Аналіз теорії і практики демократизації свідчить про те, що універсальні закони розвитку демократії відсутні. Їх зміст та форма обумовлені історико-культурними умовами і традиціями країни.

У пострадянських державах практично повністю відсутній досвід вільного ринкового економічного розвитку в рамках капіталістичної соціально-економічної організації. Відповідно у цих країнах, й Україні зокрема, відсутні належні умови для втілення консенсусного типу культури парламентської діяльності, що гальмує процеси демократизації.

Країни колишнього СРСР (за винятком держав Балтії) зіткнулися з питанням побудови національної держави вперше: у деяких із них національних держав не було ніколи (Центральна Азія), деякі мали короткий і «перерваний» досвід незалежного національного розвитку (як, наприклад, Україна і держави Закавказзя), інші (Росія) розвивалися в рамках імперської моделі державності й у наш час намагаються сформулювати формулу національної інтеграції.

На відміну від країн ЦСЄ, пострадянські держави опинилися у своєрідному геополітичному вакуумі, саме через ці держави пролягають лінії цивілізаційних розломів, конфліктів і протистоянь. Усі ці інверсійні фактори створюють інше середовище для розвитку процесів демократизації, якого немає у інших країнах т.з. «третьої хвилі демократизації». У більшості випадків пострадянські політичні траєкторії після розпаду СРСР призвели не до становлення демократії, а до оновлення та модернізації системи напівтрадиційного панування.

Ключовим елементом пострадянського розвитку є незакінчене раціональне будівництво й раціонально-бюрократична трансформація держави, що детермінує домінування неопатримональних моделей взаємин між суспільством і державою. Тому важливим моментом переходу до демократії пострадянських країн є впровадження нової інституційної основи функціонування вищих органів державної влади. Відносно успішний досвід посткомуністичних країн ЦСЄ дає можливість стверджувати, що у цьому напрямі повинні бути розв'язані такі завдання: а) проведення адміністративно-територіальної реформи; б) реформування центральних і місцевих органів виконавчої влади; в) організаційне і правове посилення лієздатності органів місцевого самоврядування.

Не менш важливим у процесі демократичного переходу посткомуністичних і пострадянських країн є запровадження моделі уряду, яка б забезпечувала ефективне розв'язання двох основних питань: органічна, стійка, конструктивна й постійна взаємодія уряду з парламентом і перш за все з політичними силами, що створили парламентську більшість (тому уряд має формуватися й функціонувати на коаліційній основі); ефективне розв'язання урядом невідкладних проблем суспільно-політичного і соціально-економічного розвитку своїх країн. Виходячи з цього, діяльність такого

коаліційного уряду забезпечували б прищвидшене виведення економіки на траєкторію стабільного зростання, дієздатність держави і поглиблення ринкових відносин, а також утвердження у цих країнах соціально орієнтованої структурно-інноваційної моделі розвитку.

Підрозділ 3.2. – «Антиномії процесу розвитку культури парламентської діяльності в Україні та шляхи їх подолання» – складається з двох складових частин. У першій охарактеризовано антиномії процесів розвитку культури парламентської діяльності в Україні, у другій – запропоновано авторське бачення ймовірних шляхів їх подолання.

До конкретних недоліків української моделі культури парламентської діяльності віднесено певну безсистемність її розвитку, наявність внутрішньої суперечливості у регулюванні суспільних відносин; недостатню наукову обґрунтованість (відсутність загальної моделі національного розвитку), відсутність механізмів реалізації багатьох законів та функцій парламентського контролю, безадресність і декларативність деяких з них тощо. Крім того, професійна політична діяльність парламенту України не зовсім відповідає функціям і характеристикам демократичної моделі класичного західного парламенту, до яких належить обов'язок забезпечити і підтримувати соціально-економічну ефективність політичної системи в сформованих умовах; забезпечити захист від монополізації олігархічними структурами контролю над діяльністю політичних партій і парламентських фракцій у парламенті, що реалізують відповідні інтереси; справляти своєю діяльністю позитивний вплив на економіку та політичну систему.

Наступним контроверсійним фактором є те, що, незважаючи на конституційно закріплене положення, за яким єдиним джерелом влади в Україні є народ, громадяни України не мають у своєму розпорядженні достатніх інструментів для реалізації владної волі, у тому числі й головного – парламентського. Численні складності й недоліки виконання представницької парламентської функції свідчать про недостатньо активну взаємодію держави та суспільства.

Негативний вплив на функціонування парламенту України має пропорційна виборча система із закритими списками, за якою народні депутати або приєднуються до пропрезидентських парламентських фракцій, або вирішують свої приватні інтереси без урахування громадської думки. Часто-густо виборці навіть не знають депутатів, за яких вони проголосували у своєму виборчому окрузі. Внутрішня фракційна структура українського парламенту, а також правлячі коаліції формувалися не відповідно до інтересів виборців, а під тиском пропрезидентських партій та фінансово-промислових груп.

Наведені основні антиномії становлення культури парламентської діяльності в Україні дали змогу сформулювати рекомендації щодо розвитку

консенсусної моделі культури парламентської діяльності в Україні, які полягають у наступному: вироблення консолідуючої ідеології, розвиток інститутів громадянського суспільства, зважаючи на відому аксіому – «політика реагує тільки на організовані інтереси»; підвищення рівня життя і зниження рівня соціального розшарування; наявність визначених негативних явищ в роботі парламенту та його діючої моделі культури парламентської діяльності потребує створення механізму, який включав би такі складові: а) вироблення та інституціоналізація правил і норм культури парламентської діяльності на основі мінімального консенсусу між провідними групами інтересів; б) рішуче припинення перманентного процесу ревізій конституційних положень та боротьби за повноваження; переконаність парламентських сил у необхідності дотримання визначених політичних домовленостей як провідної умови життєдіяльності політичної системи; в) активне та постійне підтримання парламентарями зворотного зв'язку з громадськими організаціями та виборцями, що сприятиме організації контролю громадськості за діяльністю органів влади і парламенту зокрема; г) розвиток та закріплення демократичних цінностей у суспільстві та консенсусної культури політичної участі громадян.

ВИСНОВКИ

Базуючись на зробленому визначенні культури парламентської діяльності, аналізу її сутності, форм, видів та моделей, що відзначено у науковій новизні дослідження, зроблено такі висновки.

1. Поняття «культура парламентської діяльності» – це інтегративний процес, функціональний процес парламентської діяльності, в якому поєднуються загальні питання співвідношення понять «культура», «політична культура» і «парламентська культура» (як основних характеристик парламентської діяльності), відбувається інтегрування культури в політичний простір, зокрема в парламентську діяльність.

2. Основні компоненти культури парламентської діяльності являють собою поєднання та взаємовплив двох елементів: 1) організаційної (внутрішньої) культури самого парламенту як державної установи; 2) громадянської культури (зовнішньої) стосовно самого парламенту, тобто культури середовища, у якій представницький орган існує.

3. Елементи культури парламентської діяльності залежать від сформованих традицій суспільства, його цінностей, історичної спадщини; у той час як організаційна культура – це все те, що перетворює простий набір елементів (працівників, керівників, фінансові й виборчі ресурси) у цілісну систему.

4. Типи культури парламентської діяльності, характерні для сталих демократій, являють собою поєднання двох елементів, на яких базується представництво інтересів: народно-делегатського і народно-депутатського варіантів демократії; представництво інтересів (основа – депутатство), притаманна англо-американській моделі культури парламентської діяльності, і народовладдя (основа – делегатство), властива континентально-європейській моделі культури парламентської діяльності.

5. Консенсусна модель культури парламентської діяльності є найбільш ефективною для транзитних країн з точки зору як політичної доцільності, так і потреб суспільства, оскільки зменшує рівень конфліктогенного потенціалу суспільства шляхом укладання внутрішньо-парламентських політичних пактів, які не вирізняються особливою життєздатністю, але дозволяють досягати політичних домовленостей і приймати необхідні нормативно-правові акти, що загалом підвищує ефективність діяльності парламенту.

6. Аналіз досвіду парламентаризму держав континентальної Європи дає змогу сформулювати вісім універсальних умов формування консенсусної моделі культури парламентської діяльності: перша – полягає у тому, що виконавчі органи влади повинні формуватися всіма найважливішими політичними партіями шляхом створення широких коаліцій; друга – органи законодавчої та виконавчої влади значною мірою незалежні одні від одних і перебувають у відносній рівновазі, автономність та збалансованість гілок влади забезпечує можливість реального консенсусу між ними; третя умова – двопалатний парламент і представництво меншин, при цьому важливо, щоб обидві палати мали однакову владу, але обиралися на різних основах; четверта – багатопартійна система, яка передбачає існування великої кількості політичних партій; п'ята – основою багатопартійності консенсусної демократії є плюральна структура суспільства, в якій кожна з партій, як правило, є виразником інтересів певної соціальної групи; шоста – виборча система ґрунтується на пропорційному представництві; сьома – територіальний та нетериторіальний федералізм і децентралізація влади, яка супроводжується наявністю сильного і дієздатного центру; восьма – наявність писаної конституції і права вето для меншин, які можуть накладати вето на будь-які поправки до конституції, а також на закони, які стосуються їх безпосередньо.

7. Культуру парламентської діяльності в Україні можна охарактеризувати як амбівалентну, суперечливу, яка за вказаними критеріями не належить до моделей культури парламентської діяльності, характерних для сталих демократій. Причини криються не лише у загальних проблемах перехідного суспільства з важкою спадщиною тоталітарного минулого (політична неструктурованість, відсутність досвіду консенсусного дискурсу,

низький рівень політичної активності громадян тощо), а й у відсутності ефективних політико-правових механізмів контролю громадян за діями парламентарів, що є наслідком запровадження пропорційної виборчої системи з одномандатним загальнонаціональним виборчим округом, закритими виборчими списками, відсутністю преференційного голосування; відмовою від парламентського принципу формування уряду, а також свідомим уникненням більшості політичних сил і лідерів консенсусних принципів з огляду на міркування політичної кон'юнктури.

8. На підставі аналізу світових моделей культури парламентської діяльності та особливостей її формування в Україні запропоновано ймовірні варіанти усунення антиномій культури парламентської діяльності в Україні, які полягають у необхідності вдосконалення політико-правових механізмів контролю громадян за діяльністю народних депутатів (через реформу виборчого законодавства, поверненням до парламентського принципу формування уряду); запровадженні консенсусної моделі культури парламентської діяльності; формуванні загальнонаціональної консенсусної ідеології.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ПРАЦЬ

1. Климкова І.І. Вплив фактору структуризації органів місцевого самоврядування на механізм формування парламенту (на прикладі Польщі та України) / І.І. Климкова // Вісник Харківського національного університету ім.В.Н.Каразіна «Питання політології». – 2004.– № 643. – С. 140-147.
2. Климкова І.І. Местное самоуправление – фактор обеспечения действенности избирательного процесса (на примере Республики Польша) / И.И. Климкова // Персонал. – 2004.– № 9. – С. 22-25.
3. Климкова І.І. Проблеми розвитку парламентаризму в Україні у контексті політичної реформи / І.І. Климкова // Політологічний вісник. Збірник наукових праць. – К.: «ІНТАС», 2007.– Вип. 27. – С. 106-119.
4. Климкова І.І. Особливості організаційної культури парламентської діяльності / І.І. Климкова // Політологічний вісник. Збірник наукових праць. – К.: «ІНТАС», 2008. – Вип.32. – С. 193-209.
5. Климкова І.І. Теоретико-методологічні основи дослідження культури парламентської діяльності / І.І. Климкова // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. – Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. – К.: Видавництво Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 2010. – Випуск 3. – С.24 - 29.

АНОТАЦІЇ

Климкова І.І. Культура парламентської діяльності: світовий досвід та українські реалії. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.03 – політична культура та ідеологія. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2011.

Дисертація є комплексним дослідженням культури парламентської діяльності. Автором проаналізовано основні теоретичні підходи до феномену культури парламентської діяльності, визначено і розкрито сутність поняття «культура парламентської діяльності», співвідношення понять «культура парламентської діяльності», «політична культура», «політична діяльність», «парламентська діяльність». На основі аналізу типів політичної культури охарактеризовано моделі культури парламентської діяльності у країнах сталої демократії. Доведено, що для транзитних суспільств оптимальною моделлю культури парламентської діяльності є консенсусна модель, яка дозволяє шляхом укладання пактів між парламентськими фракціями приймати нормативно-правові рішення парламентом, що забезпечує відносну ефективність його функціонування. Проаналізовано антиномії процесу становлення культури парламентської діяльності в Україні.

На підставі виконаних досліджень сформульовано практичні рекомендації щодо формування демократичної, консенсусної моделі культури парламентської діяльності в Україні.

Ключові слова: культура парламентської діяльності, політична культура, політична діяльність, парламент, парламентська діяльність, моделі культури парламентської діяльності.

Климкова И.И. Культура парламентской деятельности: мировой опыт и украинские реалии. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности 23.00.03 – политическая культура и идеология. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2011.

В диссертационной работе представлены результаты комплексного исследования, посвященного культуре парламентской деятельности, ее природе, сущности, содержанию, форме и роли в становлении, формировании и развитии политических систем. Автор формулирует понятие «культура парламентской деятельности» как детерминанту и необходимое условие возникновения, существования, приспособления, сохранения, саморегуляции и

развития политической системы как интегрирующего, функционального процесса парламентской деятельности, в котором объединяются общие вопросы соотношения понятий «культура», «политическая культура», «политическая деятельность» и «парламентская деятельность».

В работе также изложена характеристика сущности основных элементов культуры парламентской деятельности, получило дальнейшее развитие исследование двух типов культуры парламентской деятельности на основании анализа демократического представительства интересов: народно-делегатского и народно-депутатского вариантов демократии; представительство интересов (основа – депутатство), характерно для англо-американской политической культуры и народовластие (основа – делегирование), которое воплощено в континентально-европейской политической культуре.

На основании анализа процессов становления культуры парламентской деятельности в Украине доказано, что она все еще имеет амбивалентный характер. Причины этого, по мнению автора, кроются как в несовершенстве существующего в Украине типа избирательной системы, которая не обеспечивает нормативно-правовые основы влияния избирателей на депутатов, отказе от парламентского принципа формирования правительства, так и в низком уровне политической активности граждан Украины.

Исходя из анализа мировых моделей культуры парламентской деятельности и особенностей их формирования, автором предложены дальнейшие варианты формирования и развития модели культуры парламентской деятельности в Украине. Основным из этих вариантов является разработка собственной модели стабильного национального консенсусного развития, которая должна была бы включать в себя мировой опыт культуры парламентской деятельности, а также опыт стран, которые пребывают в процессе демократического транзита.

Ключевые слова: культура парламентской деятельности, политическая культура, политическая деятельность, парламент, парламентская деятельность, модели культуры парламентской деятельности.

Klymkova I.I. Culture of Parliamentary Activity: International Experience and Ukrainian Reality. – Manuscript.

Thesis for a Candidate's degree in political science, specialty 23.00.03 – Political Culture and Ideology. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2011.

The thesis is a comprehensive study of the culture of parliamentary activity. The author analyzed the main theoretical approaches to the phenomenon of the

culture of parliamentary activity, determined the essence of the concept «culture of parliamentary activity», the interrelation of the terms «culture of parliamentary activity», «political culture», «political activity», «parliamentary activity». On the basis of the analysis of types of political culture the culture model of parliamentary activity in the countries of sustainable democracy was characterized. We prove that for the transit societies the optimal model of the culture of parliamentary activity is a consensus model that allows to take legal decisions by the parliament via concluding pacts between the parliamentary factions, which provides the relative efficiency of its operation. We analyzed the antinomy process of the establishing of the culture of parliamentary activity in Ukraine.

Based on the researches fulfilled, the practical recommendations for the development of democratic, consensual model of the culture of parliamentary activity in Ukraine were formulated.

Keywords: the culture of parliamentary activity, the political culture, the political activity, the parliament, the parliamentary activity, the cultural models of parliamentary activity.

Підписано до друку 20.05.2011 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Таймс.
Наклад 100 прим. Зам. № 326
Віддруковано з оригіналів

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26

